van de laatste; voegde het zinnelijke zich onder het geestelijke.

Was er geen strijd.

Zij schaamden zich niet over hunne naaktheid.

Niet als onschuldige *kinderen*, want zij waren geen kinderen, maar als menschen, die geen zonde en daarom geen schuld en daarom het onlustgevoel der schaamte niet kenden.

De aanschouwing van elkanders heilige lichamen wekte in hun heilige zielen niet het onlustgevoel over de verbroken harmonie tusschen het zinnelijke en het geestelijke.

Eerst toen de zonde inkwam werd dit anders.

Van de gevallene menschen lezen wij: Toen werden hun beider oogen geopend, en zij werden gewaar, dat zij naakt waren en zij hechten zich vijgenbladeren saam en zij maakten zich schorten (Gen. 3 : 7).

„De schaamte kwam ter wereld op den sterfdag van de onschuld," heeft men gezegd.

Niet, alsof in het lichaam op zichzelf de zonde zit, maar toen was met de „oorspronkelijke gerechtigheid", ook de oorspronkelijke verhouding van lichaam en ziel, van het stoffelijke en het geestelijke verloren.

Zij die slechts gezondigd hadden, zooals Calvijn, opmerkt met oor en oog en mond, maakten zich schorten, — omdat zij toen eerst den machtigen prikkel der ingeschapen geslachtsdrift als een overweldigende macht van het natuurlijke tegen het geestelijke gewaar werden.

In dezen zin, heeft de Duitsche wijsgeer *Hegel* † 1831 gelijk, wanneer hij de schaamte den toorn tegen de natuurlijkheid noemt.

Is in den zondigen mensch de volstrekte, de absolute kuischheid door het verderf, dat de zonde zoo in zijn ziel als in zijn lichaam bracht, verloren, toch is hij gelijk, tot beheersching van al zijn natuurdriften, ook tot die van zijn geslachtsdrift geroepen. Daarom is in den zondigen, den nòg zondigen mensch de *kuischheid* als *deugd*, de vaste en voortdurende wil tot beheersching van onreine begeerten in betrekking tot het geslachtsleven.

Zich uitwendig openbarend in eerbaarheid en ingetogenheid.

Daarentegen is het zelfs niet opkomen van de onreine begeerten in den, tot voortplanting van het geslacht geschikten, mensch die *kuischheid*, welke als *toestand* of een natuurgave of een vrucht van bijzondere Genadewerking is.

Hierover in een volgend artikel.

„Al wat gij doet, doet dat van harte als den Heere."

En al wat gij doet, doet dat van harte als den Heere, en niet den menschen.

Col. 3 : 23.

Wat God in zijn Woord u volstrekt uit de hand slaat, is elk neigen en elk pogen om uw leven in twee stukken te breken, het ééne stuk voor uzelven en het andere stuk voor uw God. Geen splitsing, geen scheiding. Niet de zes weekdagen voor u en de Zondag voor uw God. Niet een ongewijd leven door gewijde oogenblikken afgebroken. Niet een ongeheiligd bestaan, waar op afstanden een heilige draad door is heengeweven. Niet een leven buiten de religie om, waar hier en daar Godsvrucht over heen is gesprenkeld. Neen, de Schrift is op dit punt zoo *al*-eischend mogelijk; en hoe vreemd het ons in de ooren klinke, toch wordt het u opgelegd, dat ge „*altijd* zult bidden", dat ge „*altijd* zult danken", dat ge „*altijd* blijde in uw God zult zijn", en zoo ook dat ge, „*al wat ge doet*, doen zult van harte als den Heere."

Naar Thessalonica schrijft Paulus: „Bidt zonder ophouden, verblijdt u te allen tijde, dankt God in alles." Naar de Filippensen: „Verblijdt u in den Heere ten allen tijde". „En aan die van Colosse: „Al wat gij doet, doet dat van harte als den Heere."

Er wordt u nooit respijt gegeven. Nooit een accoord met u aangegaan. Nooit met minder dan uw geheele leven voor God genoegen genomen. Waar het geloof uw leven gaat beheerschen, wil het dat zijn heerschappij *volstrekt* zij. Geen vonden, geen uitvluchten, geen halfheden. Wie als kind van God, als dienstknecht van Christus, en als bezielde door den Heiligen Geest in dit leven zal verkeeren, moet door zijn geloof *in alles* geleid en gedragen worden. Wie deelt en splitst, ontrooft aan zijn God een deel dat Hem alleen toekomt. Zult ge uw God liefhebben met heel uw hart, heel uw ziel, al uw verstand en al uw krachten, dan is elke uitweg voor u afgesneden, en is het *al* eischende en *alles* opeischende karakter van het geloof in de Liefde zelf gegrond.

Elke deeling doet schade aan uw leven, en aan uw religie.

Wie deelt, en dan voor zijn religie te veel doen wil, verwaarloost zijn gezin of zijn beroep. En wie deelt, zonder vroom te zijn, geeft het leeuwendeel aan de wereld, en beknibbelt met een gierig hart wat hij dan nog heet voor zijn God af te zonderen, in kracht, tijd en geld.

Wien het goed zal zijn, nabij zijn God te verkeeren en in verborgen omgang met zijn God door het leven te gaan, mag niet nu eens wel, en dan weer niet, in de gemeenschap met zijn God staan. Bij hem moet *in al wat hij doet* zijn God gekend, zijn God bedoeld, zijn God gebeden, en zijn God gedankt zijn. Niet formalistisch met oogensluiten en handenvouwen en woorden prevelen, maar in dat binnenste van zijn hart en in dat schuilende van zijn zelf bewustzijn, waarin de uitgangen zoowel van zijn leven als van zijn gebed zijn.

Hier tegen in gaat de voorstelling, alsof een leeraar wel, een koopman niet, deze gemeenschap met zijn God voortdurend tot een werkelijkheid in zijn leven zou kunnen maken; de voorstelling alsof wel de man of vrouw die voor de zending, voor philanthropie of evangelisatie ijvert, maar niet de vader en de moeder in het gezin in *heiligen* dienst voor hun God stonden.

Wat een leeraar, of zendeling, of ziekeverpleegster doet, heet dan gewijde arbeid, en wat de tuinman, of koopman of naaister of dienstbode verricht, heet dan te liggen op het ongewijde erf; en juist die valsche voorstelling doet aan het Godvruchtig leven en aan de levende Godsvrucht zoo droevig veel afbreuk.

Natuurlijk lijdt het geen tegenspraak, dat wie rechtstreeks in het heiligdom dient, meer vanzelf met het heilige bezig is, en hiermede een ongemeen voorrecht geniet, waarvan hij zijn God rekenschap zal geven. En evenmin valt te weerspreken, dat het op de Beurs en op het ambacht veel meer strijd en zelfoverwinning kost, om steeds in alles nabij zijn God te blijven. Een meerdere strijd, waarbij God weet wat maaksel we zijn, gedachtig zijnde dat we stof zijn.

Maar hier staat tegenover, dat juist het dienen bij de wacht in het heiligdom in niet geringe mate het gevaar met zich brengt, dat men aan het heilige gewoon raakt, het almeer met onheilige handen aangrijpt, en door in en aan het heilige zich te bezondigen, zooveel zwaarder oordeel tegemoet gaat. Telkens zijn ook in de beste kerk en in de uitnemendste zending de booze tijden teruggekeerd, dat juist de priesters en de priesteressen in het heiligdom zich ontwijd hadden, en dat niet uit hún kring, maar juist uit den kring van eenvoudige patroons en werklieden en winkeliers en koopmanslieden de nieuwe actie opkwam, die het heilige in eere hersteld heeft.

Een vroom leeraar, een Godvruchtige zendeling, een Gode toegewijde verpleegster, en zoo ook een waarachtig Godzalig ouderling of diaken, vertegenwoordigen een heerlijke kracht; maar men vergist zich door te wanen, dat vanzelf 't ambt of het meer gewijde beroep de echte Godzaligheid met zich brengt. Vooral jonge leeraars, die teeder van geweten zijn, moesten zelve gedurig bekennen, hoe de Godzaligheid van menig gewoon gemeentelid hun eigen Godsdienstigheid beschaamde.

Ook moet toegegeven, dat in onzen uiterst gebrekkigen toestand zekere opzettelijke, zekere bijzondere toewijding van een deel van ons leven, van onze kracht en van ons geld aan godsdienstige verrichtingen en belangen noodzakelijk blijkt.

Gij kunt niet zóó *al de dagen* uws levens uw God dienen, of de rustdag blijft zijn hooge beteekenis behouden. Ge kunt niet zóó nabij uw God verkeeren onder al wat ge doet, of de afzonderlijke oogenblikken voor het rechtstreeksch gebed, voor de aanbidding in het woord, en voor de dankzegging in uitgesproken jubel, blijft u een behoefte des harten. En ge kunt niet zóó in alle ding recht en ontferming oefenen, of het afzonderen van opzettelijke gaven voor den dienst des Heeren wordt door u als zalige plicht gevoeld.

In het Jerusalem daarboven zal ook die tweeheid wegvallen. De triomfeerende kerk daarboven zal niet in noch naast het leven der heerlijkheid staan, maar dat leven zelf zijn. Vaderhuis en triomfeerende kerk zijn voor Gods troon één.

Maar zoo is het hier nog niet. Hier kan het niet anders, of de tweeheid blijft standhouden. Uw kerk is iets anders dan uw gezin of uw werkplaats. De machtige tegenstelling tusschen de dingen dezer wereld en de dingen des Koninkrijks eischt dit.

Maar nooit mag dit er toe leiden, dat uw religie, dat uw Godsdienst, dat uw Godsvrucht, dat uw Godzaligheid zich op dit gewijde erf zóó samentrekt, dat het een kerkelijk bestaan met Godsvrucht, naast een leven zonder godsvrucht zou worden.

De Godsvrucht moge op het heilige erf een *verhoogde* uiting vinden en u *sterken* voor het leven, maar zal uw Godsvrucht echt en waarachtig zijn, dan moet ze een gouden draad zijn, die door *heel* uw leven glanzen blijft.

Dit alles nu hangt er aan, of ge waarachtig gelooft, dat uw God is de Almachtige, de Schepper van hemel en aarde. Dus ook of ge gelooft en bedenkt, dat elke stot die ge bearbeidt, is zijn schepel; dat elke bete en elke drank op uw disch is zijn creatuur en zijn gave; dat uw lichaam en al uw zintuigen zijn borduursel zijn, en dat Hij er de werking van instandhoudt; dat elke kracht der natuur, waarmee ge te doen krijgt, is zijn alomtegenwoordige werking; dat elke ontmoeting die ge hebt, door Hem u wordt beschikt; dat elke betrekking waarin ge geplaatst zijt door het bloed, door huwelijk, door aanstelling of door keus, onder en door zijn Voorzienig bestel tot u is gekomen; dat elke ongelegenheid en moeilijkheid waarin ge verkeert, door Hem op uw weg is gelegd; dat elke taak of plicht waartoe ge geroepen wordt, van zijnentwege tot u komt, en in zijn bestuur een bepaalde beteekenis heeft; dat ge niets zoo hoog en niets zoo laag op aarde kunt uitdenken, of het vormt alles een schakel, groot of klein, in de keten van zijn beschikkingen; dat geen genot genoten en geen lijden geleden kan worden, of Hij meet het u toe; of om het kort te zeggen, dat er in hemel noch op aarde niets denkbaar is, en niets zijn kan, of Hij, die hemel en aarde schiep, instandhoudt en bestuurt, heeft met dit alles zijn heilige bedoeling, is in alles de Heere, die het beschikt en ordent, en die in alle dingen *zijn* menschen, en dus ook *u*, gebruikt om zijn raadslag te voleinden.

Iets, wat ook, hierop uit te zonderen, is *ongeloof*.

Als derhalve de apostel zegt: „*Al wat ge doet*, in woorden of werken, *doet het alles van harte als den Heere*", dan spreekt hij niets uit, dat uit uw belijdenis, dat ge gelooft in God den Vader den Almachtige, den Schepper van hemel en aarde, niet rechtstreeks voortvloeit. Dan is er noch in uw persoonlijk leven, noch in uw gezinsleven, noch in uw studie en arbeid, noch in eenig ding dat ge verricht, ook maar iets uit te denken, dat u van uw God scheiden zou, en niet veeleer omgekeerd, mits juist opgevat, tot uw God zou opleiden.

Zondigen, ja, dat kunt ge niet als den Heere. Dat scheidt, breekt de gemeenschap af en werpt u in uzelven terug.

Maar voor het overige, of ge in den winkel staat of op het ambacht werkt; of ge op het kantoor zit; of ge in uw studie u verdiept of aan de kunst u wijdt; of ge in uw gezin verkeert of in ander gezelschap zijt — het kan en moet alles zijn één werken, één bezigzijn met kracht u door God verleend, in dingen door God geschapen, voor een doel dat God er voor verordend heeft.

Het is dus maar de vraag, of uw geloof, nu nog niet eens in de mysteriën der zaligheid, neen, maar uw allereerst geloof in God als den Schepper van hemel en aarde, als een oliedrop bij u op de wateren drijft, dan wel of het *heel* uw leven doortrekt en door u op *alles* wordt toegepast.

Is het dit laatste, dan is er nergens scheiding, dan is de man die ploegt en zaait, de werkman die timmert of metselt, de moeder die haar kroost of haar huis bezorgt, kortom ieder man of vrouw, in welke levensstelling ook geplaatst, nooit buiten God werkzaam, maar altoos in *zijn* schepping en in *zijn* dienst.

Dan is het *zijn nabij God*, dan is de gemeenschap met den Eeuwige, de verborgen omgang met den Kenner der harten, niet een welriekende geur *naast* het leven, maar de adem des levens zelf, die uit heel uw leven u tegengeurt.

In *alles* zijt ge dan blijde, omdat uit alles en in alles de majesteit en de genade uws Gods u tegenademt.

In *alles* bidt ge dan, niet met de lippen, maar met het hart, omdat ge u, bij wat ge ook doet, zoo diep afhankelijk van zijn Almachtigheid gevoelt.

In *alles* dankt ge dan, omdat elk slagen vrucht van zijn genade is, en elke tegenspoed ten doel heeft om u, bij meerder genade, tot hooger krachtsinspanning te prikkelen.

Ja, ge doet dan alles van harte, d. i. niet werktuigelijk, niet slaafsch, niet enkel omdat het moet, maar willig en gaarne, omdat ge het alzóó in Zijn dienst moogt volbrengen.

En zoo is het dat ge tot een existentie komt, waarin Godsvrucht en plichtsvervulling één zijn, omdat ge al wat ge doet, stil en rustig nabij uw God zijnde, doen moogt *als den Heere*.

Amsterdam, 6 April 1906.

De weg van Groen.

IV.

Toen Groen zich het eerst in den kerkelijken strijd mengde, heeft ook hij langs „reglementairen weg" naar herstel der Kerk getracht. Vandaar het beroemde adres der zeven Haagsche heeren, aan de Synode gezonden, waarin zij op handhaving der Confessie aandrongen.

Groen volgde dien reglementairen weg, niet omdat hij de Synode als *wettig* bestuur der Kerk erkende en meende dat kerkherstel alleen langs reglementairen weg mocht gezocht worden. Maar omdat hij, trots de onwettigheid der synodale organisatie, rekenen wilde met den bestaanden toestand. Revolutionair was Groen niet.

Zoo heeft hij, toen velen tegen het inslaan van dezen weg bezwaar hadden, achteraf zijn adres aan de Synode gerechtvaardigd:

> We ontkennen niet de onwettigheid van haar oorsprong; wij nemen de verantwoording van haar vroeger gedrag niet op ons, doch wij hebben gemeend dat het regelmatiger en in geen geval aan het belang der Gemeente schadelijk was, zich, onder betuiging van ongehoudenheid, tot eene Vergadering te wenden, wier gezindheid, ook door verandering der leden, vatbaar voor verandering was, en door wie het bestuur der Kerk, met ter daad althans, uitgeoefend werd 1).

Van een gang naar Canossa, een voetval voor de Synode, was dus geen sprake. Reeds in het adres aan de Synode zelf verklaarden Groen en de zijnen: „Indien (wij) de verregaande onregelmatigheid van hetgeen in 1816 heeft plaats gehad, gelooven voorbij te mogen zien, het is alleen omdat de verbindende kracht van belijdenis en liturgie tot op den huidigen dag regtens voortgeduurd heeft". (p. 2). Maar al werd de onwettigheid der Synode over het hoofd gezien, het geschiedde onder deze ééne maar alles beslissende voorwaarde „dat de Synode òf indien zij de Hervormde leer verwerpt, afstand doe van haar kerkelijk beheer, òf met getrouwheid en ijver aan haar stellige, belangrijke en heilige verpligting voldoe". (p. 3).

Op de *consciëntie* der Synode deed Groen dus een beroep. Ze moest òf de belijdenis handhaven òf abdiceeren. Haar onwettig bestuur kon alleen geduld worden, wanneer de Synode aan haar verplichting om de Kerkleer te handhaven, voldeed.

Toen de Synode zich „incompetent" had verklaard om de belijdenis te handhaven, hield Groen op met aan haar adressen te zenden. Groen was te fier, te manlijk, om een Synode, die toonde geen consciëntie te bezitten, nog langer lastig te vallen. De „synodale weg" was daarmede voor Groen afgesloten.

Na 1843 acht Groen het zenden van adressen aan de Synode „onraadzaam"

Een zestig jaar later weet de confessioneele groep in de Hervormde Kerk, als de Synodus Contracta haar schandelijk vonnis spreekt, waardoor ze den Boeddist Bähler als predikant handhaaft, geen ander middel van redres te vinden, dan met adressen en protesten diezelfde Synode te bestormen. Alsof de ervaring van meer dan 60 jaar niet geleerd had, dat de Synode om deze protesten en adressen niets geeft.

Groen wist een anderen en beteren weg. Gelijk hij, in het parlement en bij de Regeering geen gehoor vindende voor zijn rechtmatige grieven, zich beroept op het „volk achter de kiezers", zoo beroept Groen zich nu van de Synode op de *gemeenten*.

Het adres *aan de Hervormde Gemeente* in 1843 uitgegeven is het antwoord van Groen op de zich-incompetentverklaring der Synode. Waar de Synode haar plicht verzuimde, daar moesten *predikanten*, *kerkeraden* en *gemeenteleden* dubbel trouw op hun post staan (p. 94—99). Een machtige beweging moest van de Kerk zelf uitgaan, om voor haar Belijdenis op te komen.

Tegen individueele afscheiding van de Hervormde Kerk bleef Groen ook in dit adres waarschuwen. Dat was „een eigendunkelijk verlaten van den post, welken God ons aangewezen heeft". (p. 77). Niet wegloopen uit den strijd, maar ook niet lijdelijk de verwoesting der Kerk aanzien; trouw zijn in de vervulling van den door God op ons gelegden plicht; dat was de roeping waarop Groen ambtsdragers en gelooviger wees.

Steeds klaarder en duidelijker zijn Groen daarbij de oogen opengegaan voor het feit, dat die weg van *plichtsbetrachting* met den *reglementairen* weg op den duur onvereenigbaar was.

Groen klemde in 1843 zich nog vast aan de belofte der Synode dat zij, al kon ze geenerlei uitspraak over de leer doen, toch in geval van een officieele aanklacht, langs kerkelijken weg tot haar gebracht, de leer zou handhaven.

Vandaar dat Groen in het adres *aan de Hervormde Gemeente* in 1843 de predikanten en kerkeraden nog wees op hetgeen *binnen den kring der reglementen* tot handhaving der leer geschieden kon. Met name ried hij den ouderlingen aan om van de zoogenaamde visitatievragen door het classicaal bestuur gebruik te maken om de onrechtzinnige predikanten aan te klagen. (p. 96).

Maar ook met dezen „reglementairen weg van verzet", het bleek reeds spoedig, kwam men geen stap verder. Het jaar 1848, waarin Groen zijn beide meesterwerken schreef: *Ongeloof en Revolutie* en *Het Regt der Hervormde Gezindheid*, is ook het jaar, waarin Groen finaal en radicaal gebroken heeft met den „reglementairen weg". Van nu af wil hij van „onderwerping aan de reglementen" niets meer weten en spoort openlijk de kerkeraden aan, om zich aan de Synodale bepalingen niet meer te storen, wanneer het de handhaving der belijdenis geldt.

In het adres in dat jaar aan den Haagschen Kerkeraad gezonden, eischt hij, dat de Kerkeraad de visitatie-vragen *niet* meer beantwoorden, maar beslist afwijzen zal. Zij zijn „vergeleken met de houding van het synodaal bestuur een jaarlijks terugkeerende spotternij". (Verspr. Geschr. II. p. 52). Voor de bedenking dat daardoor de reglementen zouden worden geschonden, gaat Groen geen oogenblik uit den weg: „Is een Kerkeraad gehouden tot een onderwerping, zoo vraagt hij, waarbij men noch in de eigenaardigheid van het geloof, noch in de onbetwistbaarheid van het verkregen regt der gezindheid eenige voorwaarden of perken erkent? is het centraliseerend beheer inderdaad zoo oppermagtig, dat enkel *zwichten*, *zwijgen* en *zuchten* te pas komt"? (t. a. p. p. 83).

De gewone voorstelling alsof Dr. A. Kuyper in 1867 het sein tot revolutie in de Hervormde Kerk gaf door met den Utrechtschen Kerkeraad te weigeren de visitatievragen te beantwoorden, blijkt dus onjuist te zijn.

Reeds twintig jaren vroeger had Groen aan den Haagschen Kerkeraad hetzelfde geraden.

Wie het bevreemdend vindt, dat Groen in 1843 juist op deze visitatievragen zijn hoop bouwde om langs reglementairen weg de onrechtzinnige predikanten uit de Kerk te krijgen, en dat hij in 1848 even beslist ontried om op deze visitatievragen te antwoorden en eischte dat de Kerkeraad *zelfstandig* maatregelen zou nemen tegen de onrechtzinnige predikanten, vergeet wat in 1846 was geschied.

In Leiden was toen beroepen *Dr. Rutgers van der Loef* „een der meest bekwame voorstanders van de Groninger School". In twee protesten bij het Klassikaal Bestuur ingediend „volgens den bij de reglementen aangewezen weg" werd met „volledigheid van beroep en bescheidenheid van uitdrukking" tegen dit beroep geprotesteerd. „Zoo immer, dan moest nu de kracht blijken, zegt Groen, van de verklaring, die de Synode in 1841 gedaan had". Maar het Klassikaal Bestuur wees niet alleen de klacht af, het beleedigde en verguisde bovendien de aanklagers „als twistzoekers, sectarissen en weetnieten". (Het regt der Herv. Gezindheid p 9—11). Het Provinciaal Kerkbestuur, al matigde het zijn toon, handhaafde deze beslissing (p. 57). De Synode deed *niets*. „De reglementaire weg" was hier bewandeld tot het einde toe en het resultaat was geweest, dat „een loochenaar van de Godheid des Heeren", trots het wettig protest der gemeente, als predikant te Leiden was bevestigd. Is het wonder dat Groen na dit droeve feit met den „reglementairen weg" gebroken heeft; dat hij de beantwoording der visitatievragen een „jammerlijke spotternij" noemt; dat hij na 1846 de kerkeraden aanraadt zelfstandig tegenover de moderne dwaalleeraars op te treden.

In 1854 gaat Groen nog een schrede verder. In April van dat jaar verklaart hij in de *Nederlander* geheel in te stemmen met den raad van Capadose „dat de getrouwe Leeraars zich zouden losmaken van de kerkgenootschappelijke banden en *ondanks de Reglementen* kinderen uit andere gemeenten zouden doopen". (Vos, Groen van Prinsterer en zijn tijd 1857—1876 p. 221). Vergeet nu niet dat heel de Afscheiding juist om ditzelfde feit begonnen was; dat de Cock was afgezet en gebannen, omdat hij „ondanks de Reglementen," kinderen uit andere gemeenten doopte, en de beteekenis van dezen raad springt nog duidelijker in het oog.

In de „lijdelijkheid" der gelooviger, in het „zwichten, zwijgen en zuchten", daarin zag Groen het groote gevaar. Tegen dat lafhartig *niets doen* en *bukken voor de Synode* bond hij met al den gloed zijner ziel den strijd aan. Wat de Kerk alleen redden kon, was een kloek en mannelijk *verzet*, een verzet niet in *woorden*, maar in *daden* bestaande.

Groen begreep echter uitnemend goed, dat, zou dit verzet doeltreffend zijn, de „geloovigen" in een vastaaneengesloten phalanx moesten optrekken. Individueel verzet zou, al kon het plichtmatig zijn, op individueele afscheiding uitloopen. Juist dat wilde Groen voorkomen. De Gereformeerde gezindheid, d.w.z. allen die aan de Belijdenis vasthielden, moesten van de Synodale organisatie verlost worden. Alleen in eendracht school macht.

Vandaar, dat Groen voortdurend getracht heeft de Gereformeerden bij elkander te brengen. Zoo moest allengs in de Kerk de „kern van een nieuwe Kerk" ontstaan. Reeds in 1843 dringt Groen aan op het vormen van een „Evangelische maatschappij" in de Hervormde Kerk. De „vriendenkringen" te Amsterdam, een eerste zwakke poging om dit ideaal te verwerkelijken, waren aan Groen te danken. Ook de Confessioneele vereeniging, in 1864 opgericht, was voor een niet gering deel vrucht van Groen's arbeid. En dat deze vereeniging aanvankelijk metterdaad in Groen's voetspoor wandelde, blijkt uit den grondslag dezer vereeniging, die klaar en duidelijk Groen's beginsel uitspraak:

> dat zij aan geene poging tot herstel of hulpbetoon in den nood der Kerk de hand leenen kan, die niet uitgaat van eene onbekrompene en ondubbelzinnige instemming met den grondslag der Kerk, in hare belijdenisschriften nedergelegd;
>
> dat de belijdenis der Kerk *boven allen kerkvorm en ieder reglement als voorwaarde der kerkgemeenschap behoort te worden geëerbiedigd*, en bijgevolg geene bepaling, die aan de handhaving van dit hoogste goed der Kerk in den weg staat, *voor hare voorgangers en leden verbindend mag worden geacht.*
>
> dat, als het blijkt, dat de reglementen der Nederlandsche Hervormde Kerk de wering van het radikale ongeloof, dat heden ten dage in die Kerk gedreven wordt, tegenhouden, *hare geloovige voorgangers en leden verplicht zijn, met terzijdestelling van die kerkorde, hunne geloofsovertuiging te handhaven.* Zij mogen, om de kerkorde, niet aan kerkverwoesting medeplichtig zijn, niet als voorgangers erkennen hen, die de Apostolische getuigenis van den Christus verwerpen, niet langer den geloofsgenoot prijs laten aan de door het reglement beschermde willekeur van den bestrijder.

In 1866, toen Groen zelf verhinderd was de vergadering der Confessioneele vereeniging bij te wonen, zond hij haar een aantal punten van overweging toe, waarin o.a. deze beide waren opgenomen:

> Geen kerkelijke organisatie ontheft een *Kerkeraad* van de verpligting om eene godlasterlijke prediking onverwijld te beletten. Zoo het Hervormde Kerkgenootschap, in 1816 of daarna, gegrond ware op *slaafsche afhankelijkheid der gemeenten*, zelfs in het verloochenen of belijden van den Heer, dan zou de Kerkeraad zich van den kerkvorm behooren los te maken, om de Gemeente te beschermen tegen een, zelfs in het oog van eerlijke Modernen, *oneerlijk bedrijf*, eene *mystificatie*, een *guet-apens*, waardoor zielemoord gepleegd wordt.
>
> Het blijven in eene feitelijk reglementaire kerk is ongeoorloofd, zoo men niet een strijd aanbindt, die op overwinning kans geeft."

Blijven in de „reglementaire Kerk" is zonde, wanneer men *geen strijd aanbindt tegen het ongeloof*.

En die strijd moest met name voor de Kerkeraden daarin bestaan, dat zij *onverwijld een godslasterlijke prediking beletten*.

Dat was de weg van Groen.

Hoe jammerlijk die weg van Groen verlaten is door de Hoedemakeriaansche partij, blijkt wel het duidelijkst uit twee feiten.

In 1891 nam de Confessioneele vereeniging op voorslag van Dr. Hoedemaker deze bepaling in haar statuten op:

> Dat — de roeping der geloovigen is, in die Kerk te blijven en niet ter wille van wat in de handelingen van hare besturen, in hare verordeningen of waarin dan ook verkeerds mocht worden bevonden, het Kerkverband te verbreken; integendeel in haar en aan haar herstel te arbeiden en, dat herstel vóór alle dingen in den weg van Kerkelijke plichtsvervulling te zoeken.

Groen eischte dat geloovige voorgangers *en leden* hunne geloofsovertuiging zouden handhaven *des noods met terzijdestelling der Kerkenorde*, omdat geen bepaling of besluit der Synode voor de voorgangers en leden der Kerk verbindend mag worden geacht, die de handhaving der belijdenis in den weg stond.

En Hoedemaker decreteert, dat de geloovigen nooit de Kerkenorde op zijde mogen schuiven, wat de kerkelijke besturen ook doen of bepalen.

Groen handhaafde het Apostolisch woord: Men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen — ook dan de Synodale machthebbers.

Hoedemaker leert: wanneer de Synodale besturen u bevelen wat met Gods Woord in strijd is, dan hebt ge u daaraan te onderwerpen, want het kerkverband verbreken moogt ge nooit.

Dit is het eerst feit.

En het tweede is dit.

Groen eischt, dat de Kerkeraden *onverwijld* een godslasterlijke prediking zullen beletten door de moderne predikanten af te zetten, al zou heel de Synodale organisatie daarom verbroken moeten worden.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Friesland achtte in 1905, dat Dr. Bähler de heiligheden Gods heeft aangerand en daarom uit zijn ambt behoort ontzet te worden.

Maar de Synode vernietigt dit vonnis.

En het provinciaal Kerkbestuur van Friesland *buigt voor dit vonnis het hoofd*. De Classis *ontvangt Dr. Bähler weer als wettig predikant in haar midden*. En de Confessioneele partij, die in Friesland het machtigst is, *zwicht, zwijgt*, en *zucht*.

Is er sterker tegenstelling denkbaar dan tusschen wat Groen wilde en wat de zoogenaamde Confessioneele richting in de Hervormde Kerk doet?

En zou het geen zegen zijn voor de Kerk des Heeren, wanneer de geest van Groen weer over ons vaardig werd en de weg van Groen weer werd bewandeld?

Niet ganschelijk of ganschelijk niet.

II.

Dr. van Toorenenbergen, die beter dan iemand anders met de historie onzer Confessie op de hoogte was, heeft reeds terecht opgemerkt, dat de uitbreiding door de Synode van 1566 aan Art. XV onzer Confessie gegeven, niet beschouwd mag worden als een principieele wijziging. De voorstelling, thans weer door Ds. Los met eenigen ophef op de markt gebracht, alsof we hier te doen hebben met een tegenstelling tus-

1) Aan de Hervormde Gemeente 1843. p. 42.